

מבוא להסתברות

© ארזים

10 באפריל 2016

1 משתנים מקריים דו-מימדיים

עבור X, Y משתנים מקריים כלשהם נגדיר משתנה מקרי חדש (X, Y) , כאשר

$$(X, Y) : \Omega_X \times \Omega_Y \rightarrow \mathbb{R}^2$$

פונקציית ההסתברות של (X, Y) היא

$$\mathbb{P}(X = k, Y = l) = \mathbb{P}((\omega_1, \omega_2) \in \Omega_X \times \Omega_Y : X(\omega_1) = k, Y(\omega_2) = l)$$

וזאת עבור כל $k \in \text{supp}(X), l \in \text{supp}(Y)$.
תרגיל: מטילים צמד קוביות, לבנה ושחורה. X - תוצאת הקובייה הלבנה. Y - התוצאה המקסימלית מבין השתיים.
 מצאו את ההתפלגויות השוליות של X, Y ואת ההתפלגות המשותפת שלהם.
פתרון: בכדי להציג את ההתפלגות המשותפת ניתן להשתמש בטבלה או בנוסחה עבור כל הערכים שבתומך.

X התפלגות	6	5	4	3	2	1	Y/X
$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	1
$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{2}{36}$	0	2
$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{3}{36}$	0	0	3
$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{4}{36}$	0	0	0	4
$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{36}$	$\frac{5}{36}$	0	0	0	0	5
$\frac{1}{6}$	$\frac{6}{36}$	0	0	0	0	0	6
1	$\frac{11}{36}$	$\frac{9}{36}$	$\frac{7}{36}$	$\frac{5}{36}$	$\frac{3}{36}$	$\frac{1}{36}$	תפלגות Y

אם רוצים להציג את הפתרון בנוסחה:

$$\mathbb{P}(X = k, Y = l) = \mathbb{P}_{X,Y}(k, l) = \begin{cases} \frac{k}{36} & 1 \leq k = l \leq 6 \\ \frac{1}{36} & 1 \leq k < l \leq 6 \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases}$$

עבור השוליות: $X \sim U[1, 6]$, עבור Y צריך לרשום מפורשות את $\mathbb{P}(y = l)$ לכל l , או

$$Y \sim \begin{cases} \frac{2k-1}{36} & 1 \leq k \leq 6 \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases}$$

2 הילוך מקרי ועקרון השיקוף

יהי הילוך מקרי בעל n שלבים. נסמן S_n - המיקום הסופי של ההילוך, M_n - הערך המקסימלי אליו יגיע ההילוך.

תרגיל: מצאו את ההתפלגות המשותפת של (S_n, M_n) .
פתרון: נרשום מפורשות את פונקציית ההתפלגות המשותפת. נבדוק מתי מתקיים

$$\mathbb{P}(M_n = m, S_n = s) = 0$$

זה קורה כאשר:

1. $s > m$

2. s או m אינם שלמים

3. s, n בעלי זוגיות שונה

4. $m < 0$

5. $s > n$ או $s < -n$

6. $m > n$

נניח כי s, m אינם נכללים בתנאים אלה. נחשב את $\mathbb{P}(M_n = m, S_n = s)$.
 נגדיר צמד מאורעות:

$$A = \{S_n = 2m - s\}$$

$$B = \{M_n \geq m, S_n = s\}$$

ונוכיח שהמאורעות שווי הסתברות בעזרת עיקרון השיקוף. נשים לב שמאורע A הוא בעל הסתברות ידועה (חישבנו בתרגול קודם). בעזרת המאורע B ניתן לחשב את $\mathbb{P}(M_n = m, S_n = s)$ באופן הבא:

$$\mathbb{P}(M_n = m, S_n = s) = \mathbb{P}(M_n \geq m, S_n = s) - \mathbb{P}(M_n \geq m + 1, S_n = s)$$

המאורע השני מוכל בראשון, ובחיסור בין השניים מתקבלים כל ההילוכים שנגמרים בגובה s שבהם המקסימום הוא בדיוק m .
 בעיקרון השיקוף, אנחנו בוחרים נקודה מסויימת בהילוך ומשקפים את כל הצעדים - עולים במקום לרדת, יורדים במקום לעלות. נבצע שיקוף החל מהנקודה הראשונה שבה הגענו לגובה m . לפני השיקוף, בין נקודה זו עד הסיום s , ירדנו $m - s$ יחידות, ולכן, לאחר השיקוף, נקודת הסיום תהיה $m - s$ צעדים מעל m - כלומר $2m - s$.

טענה 2.1 ישנה העתקה חד-חד-ערכית ועל (השיקוף) בין ההילוכים מתוך A להילוכים מתוך B .

ראינו שהשיקוף החל מהנקודה הראשונה בה מגיעים לגובה m הופך הילוך מתוך B להילוך מתוך A . צריך להוכיח ששיקוף דומה של הילוך מתוך A מביא אותנו להילוך מתוך B .

B . אם ניקח הילוך מתוך A ונשקף סביב הפעם הראשונה שההילוך מגיע לגובה m (אפשרי בוודאות כי נקודת הסיום בגובה $2m - s$, וכן $s \leq m$, לכן $2m - s \geq m$), נקבל בחזרה הילוך שבמקום להוסיף $m - s$ יחידות למעלה, מוריד $m - s$ יחידות למטה - כלומר נסיים בגובה $s = m - (m - s)$. הגובה המקסימלי של הילוך זה הוא לפחות m , ונקודת הסיום היא s , ולכן ההילוך נמצא בתוך B .
לכן בעצם הוכחנו שמתקיים

$$\begin{aligned} |A| &= |B| \\ \Downarrow \\ \mathbb{P}(A) &= \mathbb{P}(B) \end{aligned}$$

נזכר כי מתקיים

$$\mathbb{P}(A) = \mathbb{P}(S_n = 2m - s) = \frac{\binom{n}{\frac{n+2m-s}{2}}}{2^n}$$

ולכן מתקיים

$$\mathbb{P}(M_n = m, S_n = s) = \frac{\binom{n}{\frac{n+2m-s}{2}} - \binom{n}{\frac{n+2(m+1)-s}{2}}}{2^n}$$

3 התפלגות מותנה ואי-תלות

3.1 התפלגות מותנה

נניח ויש לנו צמד משתנים מקריים (X, Y) . ניתן להסתכל על המשתנה X כאשר $Y = l$ נתון. בפועל, ההתפלגות של $X | Y = l$ היא ההתפלגות המותנה של X בהינתן $Y = l$.

3.2 אי-תלות של משתנים מקריים

משתנים מקריים X, Y הם בלתי-תלויים אם לכל $k, l \in \mathbb{R}$ מתקיים

$$\mathbb{P}(X = k, Y = l) = \mathbb{P}(X = k) \cdot \mathbb{P}(Y = l)$$

בעמודים 60-61 בחוברת יש אוסף טענות מהשיעור בנוגע למשתנים מקריים בלתי-תלויים.

תרגיל: בן משחק בקוביות. הוא מטיל קוביה הוגנת שוב ושוב.

X - מספר ההטלות עד שיוצא 6.

Y - מספר ההטלות עד שיוצא 2 או 4.

מצאו את:

1. ההתפלגויות השוליות.

2. ההתפלגות של $\min\{X, Y\}$

3. ההתפלגות המשותפת.

4. ההתפלגות של $Y | X = 2$.

פתרון:

1. $X \sim G\left(\frac{1}{6}\right)$ - כל הטלה היא ניסוי, מטילים עד הצלחה - כשיוצא 6, בהסתברות $\frac{1}{6}$.
 $Y \sim G\left(\frac{1}{3}\right)$ - כל הטלה היא ניסוי, מטילים עד הצלחה - כשיוצא 2 או 4, בהסתברות $\frac{2}{6} = \frac{1}{3}$.

2. $\min\{X, Y\}$ סופר את מספר ההטלות עד שיוצא 2,4 או 6 - הראשון מביניהם. שוב כל הטלה היא ניסוי ומטילים עד הצלחה - מספר זוגי כלשהו, בהסתברות $\frac{3}{6} = \frac{1}{2}$, ולכן $\min\{X, Y\} \sim G\left(\frac{1}{2}\right)$.

3. נחשב את ההסתברות $\mathbb{P}(X = k, Y = l)$. עבור $k = l$ או $k \notin \mathbb{N}$ או $l \notin \mathbb{N}$, ההסתברות היא 0. אחרת,

$$\mathbb{P}(X = k, Y = l) = \begin{cases} \left(\frac{3}{6}\right)^{l-1} \cdot \frac{2}{6} \cdot \left(\frac{5}{6}\right)^{k-l-1} \cdot \frac{1}{6} & k > l \\ \left(\frac{3}{6}\right)^{k-1} \cdot \frac{1}{6} \cdot \left(\frac{4}{6}\right)^{l-k-1} \cdot \frac{2}{6} & k < l \end{cases}$$

כאשר $k > l$, במקום l צריך לצאת 2 או 4, ולפניו יש $l - 1$ בהן יוצא 1, 3, 5, ובמקום k יוצא 6. בין l לבין k יש $k - l - 1$ הטלות שבהן יוצא כל דבר שאינו 6.
 כאשר $l < k$, במקום k יוצא 6, ולפניו יש $k - 1$ בהן יוצא 1, 3, 5, ובמקום l יוצא 2 או 4. בין k לבין l יש $l - k - 1$ הטלות בהן יוצא 1, 3, 5, 6.

4. עבור $Y | X = 2$, מתקיים

$$\text{supp}(Y | X = 2) = \mathbb{N} \setminus \{0, 2\}$$

כעת,

$$\mathbb{P}(Y = 1 | X = 2) = \frac{\mathbb{P}(Y = 1, X = 2)}{\mathbb{P}(X = 2)} = \frac{\frac{2}{6} \cdot \frac{1}{6}}{\frac{5}{6} \cdot \frac{1}{6}} = \frac{2}{5}$$

ולעומת זאת עבור $l \geq 3$ שלם:

$$\mathbb{P}(Y = l | X = 2) = \frac{\mathbb{P}(Y = l, X = 2)}{\mathbb{P}(X = 2)} = \frac{\frac{3}{6} \cdot \frac{1}{6} \cdot \left(\frac{4}{6}\right)^{l-2-1} \cdot \frac{2}{6}}{\frac{5}{6} \cdot \frac{1}{6}} = \frac{\left(\frac{2}{3}\right)^{l-3}}{5}$$

תרגיל: מספר ביצי החופש שמטילה תרנגולת מאושרת מתפלג אחיד בין 1 לבין 4. מכל ביצה עתיד לבקוע אפרוח מאושר בהסתברות $\frac{1}{3}$ באופן בלתי-תלוי ביתר הביצים או מספרן.

X - מספר הביצים שהוטלו.

Y - מספר האפרוחים.

1. מצאו את ההתפלגות המשותפת.

2. האם X, Y תלויים?

פתרון:

1. התומך של (X, Y) הוא

$$\text{supp}((X, Y)) = \{(k, l) \in \mathbb{N}^2 \mid 0 \leq k, l \leq 4 \wedge l \leq k \wedge k \geq 1\}$$

נחשב בהתאם:

$$\mathbb{P}(X = k, Y = l) = \mathbb{P}(Y = l \mid X = k) \cdot \mathbb{P}(X = k) = \binom{k}{l} \cdot \left(\frac{1}{3}\right)^l \cdot \left(\frac{2}{3}\right)^{k-l} \cdot \frac{1}{4}$$

זאת משום שמתקיים $Y \mid X = k \sim \text{Bin}(k, \frac{1}{3})$ - יש k ביצים, שהן ניסויים (סליחה לטבעונים), והסתברות $\frac{1}{3}$ להצלחה - אפרוח.

2. X, Y תלויים. לדוגמה,

$$\mathbb{P}(X = 1, Y = 2) = 0 \neq \mathbb{P}(X = 1) \cdot \mathbb{P}(Y = 2)$$

שכן שני המוכפלים בצד ימין חיוביים.